

Matti Hyvärinen

Muisti, kertomus ja kerronnallisuus

Lähtökohtani on yksinkertainen: muisti ja kertomus liittyvät erottamattomasti toisiinsa sulautumatta silti koskaan yhdeksi ja samaksi asiaksi. Muisti ei toisin sanoen ole kertomus. Kertomus voi vallan hyvin jäsentää, muokata tai peitellä muistia. Usein kertomus toimii myös muistuttamisen välineenä ja jopa auttaa muistamaan. Toisaalta kertominen edellyttää edes jonkinasteista muistia ja muistamista, kun taas muistaminen ilman kertomusta saattaa trauman kohdalla kertoa vakavista ongelmista. Muistin ja kertomuksen tiivis keskinäinen kytkös ilmenee elävästi siinä, miten erilaisissa tilanteissa sanat ”muistan hyvin, kuinka” toimivat johdatuksena alkavaan kertomukseen. Sanat antavat puhujalle todistajan ensikäden oikeutuksen: hän oli siellä, hän itse koki, hän muistaa.ⁱ

Toteamukseni ”muisti ei ole kertomus” kohdentuu tietysti yhtä paljon muistiin kuin kertomukseenkin. Monissa kriittisissä keskusteluissa toistuva ongelma on, että kertomus ymmärretään kapean stereotyyppisesti. Erityisesti kolme kertomusta rajaavaa väärinkäsitystä on syytä mainita: ensinnäkin kertomuksen ymmärtäminen pelkkänä ”puhtaana kerrontana” (*diegesis*), toiseksi myyttisenä kamppailuna ja kolmanneksi pelkkänä lineaarisena tapahtumaketjuna. Platonin ”yksinkertainen, ilman jäljittelyä tapahtuva kerronta” perustuu vain runoilijan omaan sanaan ja toteutuu yleensä mennessä aikamuodossa ja kolmannessa persoonassa. (Platon 1999, 96; 394ab.) Jäljittely (*mimesis*) herättää tässä Platonin katsannossa vain huolestuttavia ja hallitsemattomia tunteita yleisössä. Puhtaan kerronnan esikuvana oli Sokrateen kertoma opettavainen tarina. Mutta jo Sokrates lainaa Alkiinoksen ylevän kuivakkaassa tarinassa toimijoiden sanoja eli lipeää hienoisesti jäljittelyn puolelle. Silti ei ole mikään sattuma, että muistista ja tiedon epävarmuudesta kiinnostunut modernistinen kirjallisuus on ollut erityisen kiinnostunut juuri jäljittelystä, siis eri henkilöiden sanojen, ajatusten ja eleiden rekisteröinnistä ja siihen usein liittyvästä preesensin käytöstä. Jäljittely pyrkii toisin sanoen tavoittamaan (fiktiossa kuvitellun) menneen puheen ja

ⁱ Kertomuksen ja kerronnallisuuden käsitteeni perustuvat erityisesti viime vuosikymmenten ”sionarratologiseen” (käsite David Hermanin) keskusteluun. Keskeisiä lähteitani ovat olleet Bruner (1990), Fludernik (1996), Abbott (2002), Ryan (2005), Phelan (2005) ja Herman (2009). Oma kantani löytyy laajemmin esimerkiksi julkaisuista Hyvärinen (2012a ja 2012c).

hetken sävyt, luonteenomaisen puhutavan, kun taas ”puhdas kerronta” hakee tyyppillisemmin selitystä, yhteyksiä ja yhden kertojan kokonaiskuvaavaa. Jäljittely kurkottaa menneeseen ja yrittää torjua jälkiviisauden ylivallan. Käsitteellinen ongelma syntyy siitä, että oikeat kertomukset suullisesta kertomuksesta romaaneihin saakka käyttävät sujuvasti sekä *mimesiksen* että *diegesiksen* keinoja eri tavoin painottaen.

Strukturalismin perintönä kertomukset oli usein tapana nähdä ensisijaisesti myyttisyyden näkökulmasta. Vladimir Proppin tutkimus venäläisistä ihmesaduista (Propp 1968) tulkittiin strukturalismin hengessä kurkistusaukoksi kertomuksen itsensä ”kielioppiin”. Ajateltiin, että kertomukset ylipäättään jäsenyivät konnan, sankarin, lahjoittajan, väärän sankarin ja lähettäjän draamana, ”aktanttien” kamppailuna (Herman 2005). Tällaisena draamana kertomus ei tietenkään voisi tehdä juuri muuta kuin turmella oikeita muistikuvia. Kertomusten myyttisyys tietenkin vaihtelee, joten arjen kertomusten myyttisyys tulisi pikemminkin osoittaa kuin ottaa annettuna. Kertomus voi olla myös menneisyyteen kurkottavan tutkimuksen väline, väline muistin rekisteröinnissä ja elvyttämisessä. (Hyvärinen 2012a.)

Kolmas tyyppillinen erehdys on olettaa, että kaikki kertomukset etenisivät Platonin opettavaisen myytin tapaan kauniin kronologisesti alusta loppuun ja päätyisivät tiukkaan moraaliseen sulkeumaan. Paul Ricoeur (1981) kirjoitti osuvasti, että elämäkerrallisten kertomusten aika kulkee aina vähintäänkin kahteen eri suuntaan. Vaikka elämän tapahtumat kerrottaisiinkin ajallisessa järjestyksessä, kertojan muisti tekee koko ajan matkaa vastakkaiseen suuntaan kohti kadotettua menneisyyttä (”Muistan, kuinka...”). Platonin opettavaiset myytit, Proppin ihmesadut ja (huonot) 1800-luvun realistisen perinteen romaanit ovat puolestaan ikään kuin valmiita esineitä, alusta loppuun etenevien tapahtumakulkujen esityksiä. W.G. Sebaldin (2001 ja 2010) tai Lydia Davisin (1995) kaltainen nykykirjailija on sen sijaan jatkuvasti yhtä aikaa sekä nykyhetkessä pohtimassa ja muistelemassa että palaamassa menneeseen, kertomassa sitä. Muistin liike voidaan kenties siivota valmiista kertomuksesta kun se ymmärretään esineenä, mutta kertomiselle prosessina muisti ja sen liike ovat ehdottoman keskeisiä. Kertomus voi siis olla johdonmukaisesti fragmentaarinen ja selkeitä tapahtumakulkuja kyseenalaistava (Hyvärinen ym. 2010).

Kertomuksen roolin ymmärtämisen kannalta onkin tarpeellista aktivoida koko kertomisen sanasto ja tähän sanastoon sisältyvät sävyerot suhteessa valmiiseen lopputuotteeseen, kertomukseen. Kertomuksen kieli tarvitsee ainakin kertomisen, kerronnallistamisen, kerronnallisuuden ja kerronnallisen prosessin käsitteet (Hyvärinen 2012b). Narratologi Marie-Laure Ryan (2005) on kirjoittanut osuvasti, että kertomus on ”semioottinen objekti” – vaikkapa romaani, uutinen, suullinen kertomus tai tanssi – jolla on tunnetut, aikaan liittyvät vähimmäispiirteensä. ”Kerronnallisuus” puolestaan on tätä paljon laajempi asioihin ja ilmiöihin liittyvä ominaisuus, joka rohkaisee vastaanottajia tekemään kerronnallisia tulkintoja. Esimerkiksi ihmisen toiminta tavoitteineen, vastoinikäymisineen ja arvaamattomuuksineen on erityisen helppo tulkita kertomukseksi, toisin sanoen *kerronnallistaa se*. Silti edes toiminta ei ole yhtä kuin

esitys itsestään, eli se ei ole kertomus. Kertomukset eivät tapahdu tai ole itsekseen maailmassa, vaan ne ovat aina tulosta inhimillisestä tulkinnasta, valinnasta ja merkityksenannosta.

Ryanin tuella on helpompi ymmärtää, että muisti ei ole mikään valmis, jossain sijaitseva semioottinen objekti, kertomus. Se ei ole kirjaksi kirjoitettu, elokuvaksi filmattu tai hajuja myöten Stasin kellariin tallennettu menneisyys. Kuten psykologi ja filosofi Jens Brockmeier (2008) korostaa, muisti ei ole valmis varasto, jossa menneisyys sijaitsisi. Ehkä muistiin voidaan soveltaa osittain samaa, jota feministifilosofi Joan Scott on sanonut kokemuksesta: se on aina jo tulkintaa mutta samalla yhä tulkinnan tarpeessa (Scott 1998, 69). Tästä seuraa tunnettu ongelma: saatamme näet muistaa elävästi kokeneemme asioita, joista meille on kerrottu. Kun tulemme muistin ja muistamattomuuden rajoille, reunoiltaan purkautuva muisti ei useinkaan kykene ratkaisemaan sitä, kummasta silloin on kyse. Muistanko kolme vuotta nuoremman veljeni ristiäiset, isän käden olkapäälläni seisoessamme oven suussa? Vai syntykö koko hämäreä muistikuva kymmeniä ja kymmeniä kertoja kerrotusta tarinasta siitä, mitä seuraavaksi olin sanova?

Muisti ei siis ole neutraali rekisteri kaikesta siitä, mitä olemme eri aistein ja eritasoisesti havainneet ja kokeneet. Mutta me emme ole alun alkuaankaan olleet tilanteissa vain rekisteröijinä, vaan meillä on ollut huolemme, agendamme ja tulkintoja asioiden tärkeydestä jo kokemuksen hetkellä ennen asioiden päätymistä muistiin. Useimmat meistä eivät voi palauttaa mieleensä vuosia sitten lukemiaan sanomalehtiä tai televisio-ohjelmia – koko sitä arkista ja toistuvaa taustahumua, joka suurelta osin kuitenkin täyttää arjen olemisen. Tässä muisti on selvästi sukua kertomukselle, joka sosiaalisuuttaan on kuitenkin vielä valikoivampi ja tulkitsevampi. Psykologi Jerome Bruner on tarkastellut kertomusten pragmaattista ja kognitiivista tehtävää kanonisuuden, kansanpsykologian ja käsikirjoituksen käsitteiden avulla. Bruner ehdottaa, että meillä on kulttuurin jäsenenä käytössämme valtava määrä sellaista periaatteessa kertomusmuotoista *käsikirjoitustietoa*, joka kertoo vaikkapa siitä, miten kollokvio etenee, miten kaupasta ostetaan ruokaa tai mitä väitöstilaisuudessa tehdään. Kaikki tämä sisältyy kanonisuuteen ja kansanpsykologiseen arjen ymmärrykseen. (Bruner 1990 ja 1991.)

Brunerin ehdotuksen mukaan pelkkä odotetun tapahtumakulun kuvaus ei ole kertomus, eikä sitä siten voi pätevästi kertoa sosiaalisessa tilanteessa. Tähän samaan viittaa tietysti myös William Labovin työhön perustuva *kerrottavuuden* (*tellability*) käsite (Labov ja Waletzky 1967 ja Labov 1972, 370–372). Vaikka näemme, että kustos pysyy hereillä väitöstilaisuuden läpi, emme välttämättä kiirehdi kertomaan tätä jokaiselle vastaantulijalle emmekä oletettavasti jää muistelemaan aihetta vuosien päästä. Kertomukset ja tarve kertoa syntyvät vasta kun kansanpsykologian odotuksista on poikettu, vasta silloin kun kustos todellakin nukahtaa väitöstilaisuudessa ja vastaväittäjä alkaa tunnollisesti vastailta väittelijän tekemiin kysymyksiin. Tässäkin muisti ja kertomus kulkevat käsi kädessä, sillä muistamme toki paremmin sen, mikä

on yllättävää, poikkeavaa ja arvaamatonta. Kerronnallistaminen liittyy toisin sanoen maailmassa toimimisen pragmatiikkaan ja ekonomisuuteen. Sen avulla emme keskity samalla tarmolla kaiken taustakohun rekisteröintiin vaan pyrimme tunnistamaan tärkeät muutokset ja poikkeamat odotetusta. Kerronnallistaminen ei toisin sanoen ensisijaisesti liity lainkaan tarpeeseen moralisoida, kuten historioitsija Hayden White on esittänyt, vaan jatkuvaan elämän välttämättömyyksien arviointiin (White 1981). Tässä voinee luottavaisesti olettaa, että kertomus ja kerronnallisuus ovat ihmisen (kulttuuri-) evoluution myötä kehittyneitä paremman selviytymisen välineitä. Muisti kuittaa tavanomaisen väitöstilaisuuden pienemmällä detaljien määrällä kuin erikoisen, mutta aivan ilmeisesti se rekisteröi ja editoi myös käsikirjoitustietoa asioiden oikeasta kulusta. Tämä lisää muistamiseen yhden uuden ongelman, kun pelkän muistettavan etualan lisäksi myös vertailukohdan luova tausta muuttuu nopeammin tai hitaammin.

Kerrottavuuden ehdot täyttävät kertomukset joka tapauksessa kommentoivat sitä, mikä on outoa, rietasta tai ihanaa. Juuri tässä kohtaa avautuu uusi railo muistin ja kertomuksen väliin. Yhden ja suurin piirtein samana pysyneen muistikuvan paikka ja tulkinta kertomuksessa saattavat muuttua radikaalisti myöhemmän kokemuksen myötä. Muistan hyvin, kuinka kiusallista oli istua nuorena opiskelijana Hämeen Yhteistyön erotetun päätoimittajan keittiössä johtamassa Skp:n Peltolammin osaston toimikunnan kokousta tehtävänä antaa päätoimittajalle puoluepiirin tilaama varoitus. Monta vuotta tuo muistikuva eli hiljaiselo, eikä sitä tullut ainakaan tuossa muodossa kerrottua. Heti alkuun tapahtuman saattoi tietysti kertoa uhittelevana kertomuksena, tyyliin ”mepäs annettiin Hakalan Väinölle varoitus” tai pienemmässä piirissä valituksena siitä, että ”oma väki” ei ollut tarpeeksi aktiivisesti tuomitsemassa Hakalaa. Vasta paljon myöhemmin kertomukseen ja siten muistoonkin on liittynyt häpeä tuomitsemisen ja rankaisemisen halusta ja vastaavasti arvostus vanhemman, monin tavoin loukatun miehen rauhallista viisautta kohtaan. Vanhassa kertomuksessa ei tietenkään ollut läsnä näytösoikeudenkäyntien varjoa; muisto eli toisin sanoen tyystin eri kontekstissa. Kertominen liittyy aina myös potentiaalisuuksien rekisteröintiin (Ricoeur 1981). Tuohon alun alkaen oudon kiusalliseksi ja jotenkin vääräksi havaittuun episodiin liittyi mahdollisuus ajatella poliittisen sitoumuksensa luonnetta jotenkin toisin, mutta tämä arviointi jäi silloin tekemättä ja kyseinen muisto tuli kätkeytyä. Kymmenen vuotta myöhemmin muisto uroteosta alkoi muuttua muistoksi omasta epäonnistumisesta.

Filosofi Galen Strawson puuttui tunnetussa artikkelissaan ”Against Narrativity” kriittisesti juuri tähän kertomuksen kykyyn ja taipumukseen arvioida uudestaan menneisyyttä. Strawson näyttää ajattelevan, että muisti on luotettavasti tallentanut alkuperäisen kokemuksen, jonka kertominen kuitenkin uhkaa turmella. Tosin hän ei juurikaan avaa sitä, mitä tekoa on muistilla, johon ei sovi palata ja jota ei pitäisi kertoa. (Strawson 2004 ja 2007.) Jätän Strawsonin laajemman kommentoinnin tällä kertaa kuitenkin sivuun (ks. Hyvärinen 2012b) ja otan esille yhden hänen

kiistakumppaninsa, filosofi Marya Schechtmanin (1996 ja 2007). Schechtman on kuvannut teoriaansa termillä ”kerronnallinen minän muodostuksen näkökulma” (*Narrative Self-constitution View*). Hyväksyn sen yleisen ajatuksen, että ihmisen minä tai itseys tukeutuu monella tärkeällä tavalla kerronnallisuuteen. Mutta Schechtman jatkaa pitemmälle ja ehdottaa, että tähän kerronnalliseen minän muodostukseen liittyy kertomuksen omistaminen (*to have a narrative*). Tässä huomion kiinnittää ajatus yhdestä ja ainoasta, suuresta ja kattavasta kertomuksesta, joka ihmisellä tulisi olla. ”Kun minulla on itseäni konstituiva kertomus”, Schechtman sanoo, ”se mitä minulle tapahtuu ei tule tulkituksi erillisenä sattumuksena vaan osana *jatkuvaa tarinaa*” (2007, 162). Schechtman näyttää tässä kohtaa puhuvan pikemminkin kronikasta, johon luonnostaan voi lisätä uusia ja uusia tapahtumia loputtomiin. Kertomus, johon liitetään uusia tapahtumia, on määritelmän mukaan aina jo toinen kertomus. Schechtman altistuu myös sille kritiikille, joka esittää kertomuksen elämän avoimuuden rajoittajana (Sartwell 2000). Miksi elämän ”sattumukselle” ei voi antaa mahdollisuutta avata kokonaan uutta kertomuslinjaa, miksi kiirehtiä liittämään jokainen uusi kokemus johonkin kaikenkattavaan omistuskertomukseen?

Koen Schechtmanin kertomuksen omistamisen teorian yhtä aikaa sekä ahdistavana että huonosti kertomuksen teoriaan istuvana. Oman ymmärrykseni mukaan minulla ei ole kertomusta. En tiedä, kenellä muullakaan olisi – kenties jollain pöytälaatikkokirjoittajalla – valmiina tuo semioottinen objekti, kertomus itsestä. ”Omistaminen” sopii kyllä kirjahyllyssä oleviin kertomuksiin, mutta muuten en pidä idiomiä kovin käyttökelpoisena. Kertomuksia kerrotaan ja vastaanotetaan tilanteissa, niitä muutellaan ja pohditaan tarvittaessa. Modernissa maailmassa on tunnistettavissa myös selvä sosiaalinen paine sen suuntaan, että jokainen ihminen olisi valmis esittämään pätevänsä urakertomuksensa, oman elämänsä CV:n. Minulla ei ole epäilystäkään siitä, ettenkö osaisi ja mahdollisesti haluaisikin kertoa elämäkertani, mikäli joku riittävän innostunut tutkija tulisi asiaa tivaamaan. Mutta silloin kyseessä olisi sen päivän versio kerrottuna yhdessä juuri tämän haastattelijan kanssa. Groucho Marxia mukaillen voisin sanoa haastattelijalleni: ”Tämä on kertomukseni, mutta jos ette pidä siitä, on minulla muitakin kertomuksia”. Toisin kuin Strawson (2004, 433) olen myös kiinnostunut siitä, mitä muistan kokeneeni, ja näiden muistikuvien kerronnallinen prosessointi on parhaassa tapauksessa kiinnostavaa. Uusien tapahtumien uutuuden sallimiseksi ehdotan, että minun tulisi ehkä ennemminkin palata muistin pariin, aikaisempiin kokemuksiini, aikaisempiin muistini pirstaleisiin kuin yhden, kaiken selittävän kertomuksen pariin. Joka tapauksessa ihmiset kertovat lukemattomissa tilanteissa erilaisia pieniä kertomuksia, myös itsestään ja muistoistaan. Kertominen on pikemminkin jatkuvaa, korjailevaa, versioivaa ja varioivaa kuin Schechtmanin ja Strawsonin ehdottamaa tapahtumien solmimista elämän suuren kertomuksen helminauhaan. Jos minulla on yksi kertomus, minulla on ideologinen kertomus itsestäni ja ilmeisesti myös valmis, ennenaikainen sulkeuma.

Muistot ilman kertomusta

Trauman jälkeisiä stressireaktioita pitkään tutkinut Bessel van der Kolk on esittänyt paljon keskustelua herättäneen ajatuksen trauman aiheuttamista, erityisesti stressiä sisältävissä tilanteissa mieleen tunkeilevista aistikuivista ja muistumista, jotka eivät kuitenkaan sisälly tai integroidu ihmisen kerronnalliseen muistiin (van der Kolk ym. 1996, 312–313). Ian McEwan tarjoaa puhuttelevan esimerkin tästä ilmiöstä romaanissaan *Rannalla* (2007). Vuoteen 1962 sijoittuvassa romaanissa oudon vaivaantunut nuoripari viettää hääpäivänsä iltaa hotellissa Englannin itärannikolla. Lukijalle on jo varhain selvinnyt, että morsian, Florence, suhtautuu kauhunsekaisesti häyöön käsikirjoituksen ja tuoreen puolison, Edwardin, olettamaan yhteiseen seksiin. Häyöytä ennen ja myöhemmin kohtauksessa rannalla Florence selittää kauhuaan lähinnä sillä, että hän on jotenkin toisenlainen ja että hän vain ei pidä seksistä. Vuoteessa hänen mieleensä tulvii vähän erikoisia asioita:

Viiileä ilma liikkui miellyttävästi hänen paljailta säärillään. Hän kuunteli kaukaisia aaltoja, harmaalokkeja ja Edwardin riisuutumisen ääniä. Menneisyys tunkeutui sittenkin hänen tajuntaansa, hämärä ja kaukainen menneisyys. Meren tuoksu toi sen muassaan. Florence oli kaksitoistavuotias, makasi samalla lailla hiljaa kuin nyt, odotti ja hytisi kapeassa punkassa, jossa oli lakatut mahonkilaidat. Hänen päänsä oli tyhjä ja hän tunsi joutuneensa epäsuosioon. [...] Oli myöhäinen ilta ja hänen isänsä liukuskeli ahtaassa, hämärässä hytissä, riisuutui niin kuin Edward nyt. Florence muisti vaatteiden kahahdelun, vyönsoljesta tai avaimista tai kolikoista lähtevät kilahdukset. Hänen ainoa tehtävänsä oli pitää silmät kiinni ja ajatella erästä sävelmää, josta hän piti. (McEwan 2007, 111–112.)

Mitä veneessä lopulta tapahtui, siitä romaani ei suorasanaisesti kerro. Sen sijaan kertoja muistuttaa siitä, miten nykyiset terapian puhettavat puuttuivat vuoden 1962 nuorilta. Purjehdusmatkan pahoinvointi, Florencen joutuminen epäsuosioon, isän riisuutuminen ja siihen liittyvät eri äänet eivät millään luontevalta tavalla liity miellyttävän häyöön kulkuun oman rakastetun kanssa. Kuka ylipäättään muistaa näin yksityiskohteisesti isänsä riisuutumisen äänet kolikon kilahduksineen kymmenen vuoden kuluttua? Eikö tämän pitäisi kuulua juuri Brunerin edellä hahmottelemaan kansanpsykologiseen rutiiniin? Vähän myöhemmin Florence alkaa kuulla jonkin soittimen ääntä, joka ikään kuin puhuu hänelle. Kaikki nämä mieleen tunkeutuvat aistimukset ovat pohjustamassa häyöön ja yhdynnän surkeaa epäonnistumista. Ennenaikaisen siemensyöksyn hetkellä hänen mieleensä tulee vielä muistoja, ”joiden hän oli kauan sitten todennut oikeastaan kuuluvan jollekulle muulle kuin itselleen” (McEwan 2007, 119).

Muistin ja kertomuksen toisiinsa liittymisen kannalta on olennaista, että Florence ei näytä hetkeä myöhemmin enää muistavan koko asiaa tai pitävän sitä merkittävänä. Nämä muistikuvat olivat hetkellinen häiriö, ei mitään sellaista joille olisi olemassa kieli tai tarve pohtia niitä rannalla tapahtuvan lopullisen riidan aikana. Muistikuvat olivat tunkeilijoita, joilla ei ole sijaa kerrotun ja puhutun muistin piirissä. Samalla esi-

merkki antaa tärkeän viitteen muistin sosiaalisuudesta. Olisiko Florence muistanut toisin, mikäli hän olisi tuntenut 30 vuotta myöhäisemmät keskustelut ja kertomukset seksuaalisesta hyväksikäytöstä? Brunerin esittelemä käsikirjoitustieto on toisin sanoen tärkeä taustaresurssi myös asioiden muistamisessa.

Kirjailija W.G. Sebald jos kukaan oli omistautunut tämän yksilön ja kulttuurin muistin ja muistamattomuuden ongelman pohdintaan. Sebaldin romaanissa *Austerlitz* (2002) sekä kertoja että päähenkilö Jacques Austerlitz käyttävät tuon tuostakin avainilmaisua ”muistan, kuinka”. Jo ensimmäisellä sivulla, kun kertoja kertoo toistuvista matkoistaan Belgiaan, hän toteaa: ”*Muistan vieläkin*, miten epävarmoin askelin kävelin pitkin Jeruzalemstraatia, Nachtengalstraatia [...] ja monia muita katuja ja miten lopulta, päänsäryn ja pahojen aavistusten piinaamana, päädyin eläintarhaan, Astridpleinille aivan keskusaseaman lähelle” (Sebald 2001, 5). Sebaldin proosalle tyypillinen muistin tarkkuus ja muistelemisen velvollisuus yhtyvät alusta alkaen kulttuurisen ja henkilökohtaisen huonovointisuuden ja pahojen odotusten teemaan.

Sebald onkin tärkeä henkilö tämän artikkelin teeman kannalta kahdesta eri syystä. Ensimmäinen on hänen lähes piinaava muistamisen ja muistelemisen pakkonsa, sekä yksilönä että eurooppalaisen sivilisaation jäsenenä. Toinen on hänen kirjojensa hämmentävä rakenne, joka nostaa muistin ja kertomuksen suhteen tutkittavaksi. Hän yhdistää kertomisen, esseen ja reportaasin tavalla, joka on tehnyt hänestä silloin tällöin juhlitun ”anti-narrativistisen” kirjoittajan (Behrendt 2010). Tämä perustuu käsittäkseni näköharhaan. Lähes kaikissa Sebaldin kirjoissa (fiktiosta non-fiktioon) toistuu rakenne, jossa teoksen kehyksenä toimii varsin löyhästi yhteen solmittu matkakertomus. Esimerkiksi *Saturnuksen renkaissa* Sebaldin näköinen kertoja-päähenkilö kävelee Englannin itärannikolla. Hän tapaa ihmisiä, käy museoissa, palaa kotiin. Kehys on toisin sanoen kertomuksena mahdollisimman lattea ja minimalistinen. Mutta kirjan idea onkin siinä, että tämän *kehyksen sisällä* avautuu esseitä, valokuvia, piirroksia, dokumentteja – ja erittäin intensiivisiä kertomuksia. Sebaldin vastaus otsikon teemaan on siis selvä: muisti on paljon muutakin kuin kertomus ja tarvitsee myös muita työskentelytapoja. Mutta kun Sebald haluaa, että muistamme Kongon kansanmurhan brutaaliuden, hän kertoo elävän tiheästi sekä Joseph Conradin että Roger Casementin Kongoon solmiutuvat tarinat (Sebald 2010, 118–154 ja Hyvärinen 2012c). Kertomus on toisin sanoen tärkeä *muistuttamisen* väline.

Kenties vielä tiheämpi muistin, muistuttamisen ja hiljaisuuden verkko luonnehtii Sebaldin kertomaa merkillistä tarinaa eversti Le Strangesta. Eversti oli palvellut joukko-osastossa, joka toisen maailmansodan loppuvaiheessa vapautti Bergen-Belsenin keskitysleirin. Tämän Sebald mainitsee juuri näin lakonisesti, mutta seuraavan aukeaman täyttää mitään selityksiä vailla oleva valokuva ruumiita täynnä olevasta metsästä. Sodan jälkeen eversti palasi kotiseudulleen ottaakseen hoitoonsa suvun maatilan. Hän hoiti tilaa menestyksellisesti, kunnes 50-luvun puolivälissä palkkasi taloudenhoitajan, jolle testamenttasi koko omaisuutensa. Vähä vähältä Le Strange irtisanoi koko muun henkilökuntansa. Taloudenhoitajan tehtävään kuului valmistaa ruoka

ja ruokailla yhdessä Le Strangen kanssa – puhumatta mitään. Viimeisinä vuosinaan eversti vetäytyi etenevästi ihmisten parista eläinten seuraan. Sebald ei vain kerro tätä tarinaa, hän myös liittää pienen lehtiutisen Le Strangen tarinasta osaksi proosaansa. Bergen-Belsen ja everstin outo hiljaisuus liittyvät tarinassa yhteen, mutta ikään kuin toistaakseen Le Strangen hiljaisuuden Sebald ei itse tarjoa näiden asioiden yhteydestä mitään sanallista sulkeumaa tai opetusta vaan siirtyy kehyskertomukseensa ja jatkaa matkaansa (Sebald 2012, 75–80). Sebald haluaa muistaa ja muistuttaa, siksi hänellä on leegio kertomuksia, mutta myös niitä sivuavia dokumentteja.

Sebaldin kiistaton pääteos *Austerlitz* kallistuu selvimmin fiktion ja romaanin suuntaan tekijän lajimäärityksiä kyseenalaistavassa tuotannossa. Kiinnostavaa kyllä, siinäkin Sebald jatkaa löyhää matkakertomuksen kehystä. Anonyymiksi jäävä kertoja matkailee Belgiassa, kokee sen rumuuden, kohtaa Antwerpenin asemalla Jacques Austerlitzin – ja Austerlitz alkaa kertoa. Kirjaa jäsentävät kertojan ja Austerlitzin tapaamiset monen vuosikymmenen ajalta, monissa eri maissa ja kaupungeissa. Rakennne on se, että miehet tapaavat ja he keskustelevat, tai useimmiten Austerlitz kertoo, luennoi ja pohtii.

Kirjallisuuden tutkija James Phelan on määritellyt kertomuksen tilanteeksi, jossa ”[j]oku kertoo jollekulle toiselle jossain tilanteessa ja jossain tarkoituksessa, että jotain tapahtui” (Phelan 2005, 161). Phelanin muotoilu korostaa kerronnan tilannetta, ja juuri tällaisista tilanteista ja tilanteissa kertomisesta *Austerlitz* rakentuu. Yleensä fiktiossa uppoudutaan – houkutellaan eläytymään – sisäiskertomusten tapahtumamaailmaan ja unohdetaan konkreettinen kertoja. *Austerlitz* taas korostamalla korostaa sekä Austerlitzia kertojana että itse kertomisen aktia, kenties tuodakseen dokumentaarista sävyä fiktioon. Poimittuna yhdeltä ainoalta sivulta: ”Enkä minä vain nähnyt pastoria ja hänen vaimoan, sanoi Austerlitz [...] ja ellei hän olisi puristanut syliinsä pientä reppuaan, sanoi Austerlitz [...] Sitä mielentilaa, johon silloin jouduin, sanoi Austerlitz...” (Sebald 2002, 159).

Kirjan päähenkilö, Jacques Austerlitz, on lapsuutensa Walesissa asunut historioitsija, jolla on aluksi suuria suunnitelmia arkkitehtuurin historiasta. Tässä on yksi tärkeä linkki muistiin ja kertomukseen. Strukturalistinen kertomuksen teoria korosti yksipuolisuuteen saakka kertomuksia *tapahtumasekvensseinä*, ajallisina esityksinä toinen toisiaan seuraavista tapahtumista (ks. Tammi 2009). Muisti ja unet ankkuroituvat puolestaan vähintään yhtä intensiivisesti tiloihin, rakennuksiin ja maisemiin. *Austerlitzissa* rakennukset ja arkkitehtuuri ovat yksi keskeinen muistin, muistelemisen ja kertomisen kiinnekohta. Kirjan monet kuvat sekä liittyvät Austerlitzin kertomaan että usein ne ennakoivat usein tulevia kertomuksia ja syventävät niitä, mutta näiden muistikuvien koko sisältöä ei voi tyhjentää mihinkään yhteen kertomukseen.

Vasta kun kirja on edennyt hyvän matkaa, useita vuosia ja lukuisia tapaamisia, lukijalle ja Austerlitzille alkaa paljastua tämän oma menneisyys. Hän ei olekaan walesilaisen pappisperheen vesa, vaan juutalaisen perheen lapsi Prahasta, josta hänet oli lähetetty natsien valtaantumisen jälkeen viimeisellä lapsikuljetuksella Englantiin.

Siitä hetkestä eteenpäin Austerlitzin matkat suuntautuvat Prahaan, keskityksileireille, etsimään jälkiä sekä isän että äidin elämästä ja tuhosta. Viimeiset jäljet isästä paikantuvat Austerlitzin asemalle Pariisiin. Toisin kuin Strawson, Austerlitz tarvitsee matkansa Prahaan ja menneisyyden jatkuvan prosessoinnin saadakseen edes jotain kiinni suurelta osin kadonneesta menneisyydestään. Toisin kuin Schechtman, Austerlitz ei koskaan *omista* kertomusta, johon liittäisi uusia tapahtumia, vaan tarpeen menneisyyden avaamiseen ja jälkien etsimisen pakon. Austerlitz kertoo läpi kirjan, mutta silti romaani ei ole yksi, yhtenäinen, alusta loppuun etenevä kertomus.

Austerlitzin ja muistin suhteista on kirjoitettu niin paljon, että sivuutan laajemman keskustelun aiheesta (ks. Brockmeier 2008 ja Saarenheimo 2012). Romaani tiivistää kuitenkin kehittelemiäni ajatuksiani muistin ja kertomuksen suhteesta. *Ensimmäkin* muistia ei ole hyödyllistä ajatella yhtenä, valmiina ja alusta loppuun kronologisesti etenevänä kertomuksena. Kertomus ja kerronta voivat päinvastoin toimia välineinä muistelemisessa, taaksepäin kurkottamisessa, muistin tutkimisessa tai muistuttamisessa. Katse on siis käännettävä valmiin, kronologisen kertomuksen etsinnästä kertomisen ja muistelemisen vimmaan. *Toiseksi* muistia olisi yhtä harhaanjohtavaa ajatella valmiina, ehyenä ja aina jo käytettävissä olevana, kertomiselta ja muistelemiselta suojeltavana jälkenä, kuten Strawson näyttää ajattelevan. Lapsuuden junamatkansa unohtanut Austerlitz tutkii asemarakennusten arkkitehtuuria, kirjoittaa valtavaa käsikirjoitusta arkkitehtuurin historiasta kunnes oma menneisyys alkaa aueta hänelle ja koko tutkimuksen suunta muuttuu. *Kolmas* huomioitava ulottuvuus on Austerlitzin itsensä ja Jens Brockmeierin korostama newtonilaisen aikakäsityksen kyseenalaistaminen (Sebald 2002, 116–118 ja Brockmeier 2008). Muisti, muistettu asia ja kertominen eivät sijoitu selkeälle aikajanelle eikä kokemus jää vain menneisyyteen. *Austerlitz* tuntuu tarjoavan lähes upottavan muistin rakenteen: Austerlitz kertoo (nuorena ja varttuneena), Austerlitz etsii jälkiä menneisyydestään, Austerlitz siirtyy menneisyyden jäljistä vanhempiensa aikaan ja elämään – ja koko tämä ajallinen upottavuus voi toteutua yhden, yhtä aikaa mutkikkaan ja lohdullisen virkkeen sisällä. Muistia, muistamista ja kertomista ei voi lokeroida erikseen.

Sama upottavuus toteutuu jo Sebaldin *Saturnuksen renkaiden* (2010) ensimmäisellä sivulla. Aluksi ollaan kävelymatkan alussa (tarinan ja muistin maailmassa), ja siitä palaudutaan matkaa edeltävään tyhjyyteen. Tämän jälkeen ollaan lähes kirjoittamisen ajassa (kertovan tekstin ja nykyhetken ajassa), joka tapahtuu vuosi kerrotun matkan jälkeen sairaalassa, jossa ajatus muistiinpanojen kirjoittamisesta syntyy. Kirjoittaja ei päästä lukijaansa eläytymään menneen matkan muistettuun maailmaan vaan tuo muistamisen, arvioimisen ja kirjoittamisen hetken koko ajan näkyviin, ja samalla pakottaa lukijansakin tekemään samaa aikamatkaa muistin, kokemuksen ja kerronnan eri aikakerrosten välillä.

Tampereen yliopisto

Kirjallisuus

- Abbott, H. P. (2002), *The Cambridge Introduction to Narrative*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Behrendt, K. (2010), "Scraping down the past: memory and amnesia in W.G. Sebald's anti-narrative", *Philosophy and Literature* 34, 394–408.
- Brockmeier, J. (2008), "Austerlitz's Memory", *Partial Answers* 6, 347–367.
- Bruner, J. (1990), *Acts of Meaning*, Harvard University Press, Cambridge.
- Bruner, J. (1991), "The Narrative Construction of Reality", *Critical Inquiry* 18, 1–21.
- Davis, L. (1995), *The End of the Story*, Picador, New York.
- Fludernik, M. (1996), *Towards a 'Natural' Narratology*, Routledge, Lontoo.
- Herman, D. (2005), "Actant", teoksessa D. Herman, M. Jahn ja M.-L. Ryan (toim.), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, Lontoo.
- Herman, D. (2009), *Basic Elements of Narrative*, Wiley-Blackwell, Malden, MA.
- Hyvärinen, M. (2012a), "Prototypes, Genres, and Concepts: Travelling with Narratives", *Narrative Works: Issues, Investigations, & Interventions* 2, 10–32.
- Hyvärinen, M. (2012b), "'Against Narrativity' Reconsidered", teoksessa G. Rossholm ja C. Johansson (toim.), *Disputable Core Concepts of Narrative Theory*, Peter Lang, Bern, 327–345.
- Hyvärinen, M. (2012c), "Resistance to plot and uneven narrativity: A journey from 'A Boring Story' to The Rings of Saturn", teoksessa M. Lehtimäki, L. Karttunen ja M. Mäkelä (toim.), *Narrative, Interrupted. The plotless, the disturbing and trivial in literature*, de Gruyter, Berliini, 24–41.
- Hyvärinen, M., L.-C. Hydén, M. Saarenheimo ja M. Tamboukou (toim.) (2010), *Beyond Narrative Coherence*, John Benjamins, Amsterdam.
- Labov, W. (1972), *Language in the Inner City*, Basil Blackwell, Oxford.
- Labov, W. ja J. Walezky ([1967] 1997), "Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience", *Journal of Narrative and Life History* 7, 3–38.
- McEwan, I. (2007), *Rannalla*, Otava, Helsinki.
- Phelan, J. (2005), *Living to Tell about It: A Rhetoric and Ethics of Character Narration*, Cornell University Press, Ithaca.
- Platon (1999), Valtio, teoksessa *Teokset IV*, suom. M. Itkonen-Kaila, Otava, Helsinki.
- Propp, V. (1968), *Morphology of the Folktale*, engl. L. Scott, 2. painos, University of Texas Press, Austin.
- Ricoeur, P. (1981), "Narrative Time", teoksessa W. J. T. Mitchell (toim.), *On Narrative*, University of Chicago Press, Chicago, 165–186.
- Ryan, M.-L. (2005), "Narrative", teoksessa D. Herman, M. Jahn ja M.-L. Ryan (toim.), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, Lontoo, 344–348.
- Saarenheimo, M. (2012), *Muistamisen vimma*, Vastapaino, Tampere.
- Sartwell, C. (2000), *End of Story: Toward an annihilation of language and history*. State University of New York Press, Albany.
- Schechtman, M. (1996), *The Constitution of Selves*, Cornell University Press, Ithaca ja Lontoo.
- Schechtman, M. (2007), "Stories, Lives, and Basic Survival: A Refinement and defense of the narrative view", teoksessa D. D. Hutto (toim.), *Narrative and Understanding of Persons*, Cambridge University Press, Cambridge, 155–178.

- Scott, J. W. (1998), "Experience", teoksessa S. Smith ja J. Watson (toim.), *Women, Autobiography, Theory. A Reader*, The Wisconsin University Press, Madison, 57–71.
- Sebald, W.G. (2010), *Saturnuksen renkaat*, suom. O. Suominen, Tammi, Helsinki.
- Sebald, W.G. (2002), *Austerlitz*, suom. O. Suominen, Tammi, Helsinki.
- Strawson, G. (2004), "Against Narrativity", *Ratio (New Series)* XVII, 428–452.
- Strawson, G. (2007), "Episodic Ethics", teoksessa D. D. Hutto (toim.), *Narrative and Understanding Persons*, Cambridge University Press, Cambridge, 85–115.
- Tammi, P. (2009), "Kertomusta vastaan ('Ikävä tarina')", teoksessa S. Hägg, M. Lehtimäki ja L. Steinby (toim.), *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 140–166.
- van der Kolk, B., O. van der Hart ja C. D. Marmar (1996), "Dissociation and Information Processing in Posttraumatic Stress Disorder", teoksessa B. van der Kolk, A. C. McFarlane ja L. Weisaeth (toim.), *Traumatic stress. The effects of overwhelming experience on mind, body, and society*, The Guilford Press, New York, 303–327.
- White, H. (1981), "The Value of Narrativity in the Representation of Reality", teoksessa W. J. T. Mitchell (toim.), *On Narrative*, University of Chicago Press, Chicago, 1–23.